

Ομιλία του Νίκου Λυγερού
Στην παρουσίαση του βιβλίου του «Ο σταυρός του δράκου»

«Το σπίτι της Αντουανέτας», Αλεξανδρούπολη, 17-12-2007

Η γενοκτονία των Αρμενίων δεν αρχίζει το 1915, αρχίζει το 1894. Στην ουσία είναι διαχρονικό το πλαίσιο. Αν το αναλύσουμε με τις οκτώ φάσεις του Stanton θα δείτε ότι υπάρχει μια προετοιμασία του εδάφους μέχρι να αρχίσουν την αποκτήνωση. Φρόντισα να το γράψω και στο έργο, γιατί όλο το πλαίσιο είναι φιλικό αλλά δεν είμαστε συνηθισμένοι να ακούμε σκληρές λέξεις. Γι' αυτό το κείμενο είναι γραμμένο στα Γαλλικά. Οι Έλληνες αδιαφορούν. Έχουν μεταφραστεί μερικά κομμάτια, ακούσατε μερικά από αυτά, υπάρχουν κι άλλα βέβαια, αλλά η ιδέα είναι ότι με το πλαίσιο που υπάρχει στην Ελλάδα έχουμε μια μεγάλη δυσκολία να κάνουμε κάτι για το Αρμενικό. Πόσοι από σας γνωρίζουν κάτι για το Ουκρανικό; Η γενοκτονία των Ποντίων έχει δύο αναγνωρίσεις: από την Ελλάδα και την Κύπρο, δηλαδή μηδέν, άρα για τους Τούρκους δεν σημαίνει απολύτως τίποτε. Η γενοκτονία των Ουκρανών, που είναι εντελώς άγνωστη στην Ελλάδα, έχει 15 αναγνωρίσεις σε διεθνές επίπεδο, επτά εκατομμύρια θύματα. Η γενοκτονία των Αρμενίων 49 αναγνωρίσεις σε διεθνές επίπεδο, ενάμισι εκατομμύριο θύματα. Πρόκειται για έναν πληθυσμό που ήταν πολύ κοντινός στην σκέψη μας. Δηλαδή δεν είναι η γενοκτονία των Αρμενίων και η γενοκτονία των Ποντίων. Είναι η ίδια ! Άρα, πρέπει να καταλάβετε ότι κάθε φορά που ένας Αρμένιος αποδεικνύει ότι έγινε μια γενοκτονία είναι στοιχείο και για τη γενοκτονία των Ποντίων και απλώς μπορείτε να το πείτε αυτό ότι είναι θετικό. Αντιθέτως, στην Ελλάδα έχουμε ένα ψυχολογικό σύνδρομο σύμφωνα με το οποίο πρέπει να καταλαβαίνουμε πώς λειτούργησε ο ένοχος, δηλαδή μας ενδιαφέρει να αναλύσουμε την ψυχολογία, τη στρατηγική, το νομικό πλαίσιο, την πολιτική της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, να εξηγήσουμε γιατί έγιναν αυτές οι γενοκτονίες. Ασχολούμαι με τα ανθρώπινα δικαιώματα και βλέπω ότι έχουμε μια μεγάλη έλλειψη. Στην ουσία, ασχολούμαστε πολύ λίγο με το θύμα, την αθωότητα του θύματος. Ήθελα, λοιπόν, μέσα από αυτά τα ποιήματα, που λειτουργούν διαχρονικά στο πλαίσιο το Αρμενικό - αφορούν ακόμη και την σύγχρονη Αρμενία, όπως ακούσατε για το Αρτσάχ, το λεγόμενο Ναγκορνό Καραμπάχ από τους Ρώσους και το Καραμπάχ από τους Τούρκους - να υπάρχει ένα διαχρονικό πολιτιστικό πλαίσιο ανάλογο με το ελληνικό. Τα σιδερένια γράμματα είναι ένας ποιητικός τρόπος για να μιλήσουμε για το αρμενικό αλφάβητο. Προσπαθώ να σας δώσω ένα πλαίσιο. Θα μπορούσα να σας διαβάσω τα ποιήματα στα γαλλικά, για να αποδείξω αυτό που είπα στην αρχή. Το θέμα, λοιπόν, είναι ότι οι Αρμένιοι είναι μόνο θύματα ή έχουν και ύπαρξη ή υπάρχουν ακόμα; Πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί στην ορολογία. Να χρησιμοποιείτε μόνο και μόνο «*γενοκτονία των Αρμενίων*». Υπάρχουν και φιλόλογοι εδώ, ξέρετε ότι είναι πολύ μεγάλη διαφορά και όπως υπάρχουν και στρατηγικοί σύμβουλοι είναι μεγαλύτερη η διαφορά από ό, τι νομίζουμε. Γιατί αυτό που μένει είναι ότι είναι «*αρμενικό το έγκλημα*», «*το πρόβλημα*». Άρα, γιατί για μένα η γενοκτονία των Αρμενίων είναι σημαντική; Γιατί είναι η πρώτη του 20^{ου} αιώνα. Είναι ένα έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, πριν να υπάρξει η έννοια «*του εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας*». Ο Ραφαήλ Λέμκιν βοήθησε στην επινόηση της έννοιας της γενοκτονίας την οποία δεν γνωρίζουμε, γιατί όπως είπα και στην αρχή, ασχολούμαστε περισσότερο με τον ένοχο παρά με το θύμα. Δηλαδή, αν σας ρωτούσα τώρα να μου πείτε ένα έγκλημα κατά της ανθρωπότητας που δεν είναι γενοκτονία. Γενοκτονία είναι μια ειδική περίπτωση από τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας αλλά έχουμε την τάση να ταυτίζουμε, να απλοποιούμε. Τελικά, αυτό που σας

διάβασαν σε κάποια φάση, το απλοποιούμε τόσο ώστε στο «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» αφαιρούμε το «κατά της ανθρωπότητας» και γίνεται απλώς ένα «έγκλημα». Μετά προσπαθούμε να το δικαιολογήσουμε. Το «κατά της ανθρωπότητας» είναι πολύ σημαντικό. Αν θέλετε να έχετε το ιστορικό πλαίσιο, ας πούμε, το Προγκρόμ της Κωνσταντινούπολης το 1955 είναι έγκλημα κατά της ανθρωπότητας αλλά δεν είναι γενοκτονία. Έχουμε 7 θύματα επίσημα σ' όλο το πλαίσιο. Στην Χάρτα του Ο.Η.Ε. των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για το 1948 δεν υπάρχει αναφορά στον αριθμό. Αλλά ένα πράγμα που ήθελα να δω μέσα από αυτά τα ποιήματα είναι πώς να μάθουμε να υποφέρουμε για ενάμισι εκατομμύριο. Προσπαθώ μέσα από όλη αυτή τη συλλογή να προκαλέσω εικόνες στον αναγνώστη. Για παράδειγμα στην Ελλάδα κήκαν 3.000.000 ελιές το καλοκαίρι. Αν σας πω απλώς κήκαν ελιές, είναι μια πληροφορία. Αν σας πω κήκαν 3.000.000 ελιές, έχετε ένα πρόβλημα με τον όγκο. Δηλαδή, μπορείτε να τις φανταστείτε, να τις βάλετε τη μια δίπλα στην άλλη; Λοιπόν, φανταστείτε ότι κήκαν τώρα μόνο ενάμισι εκατομμύριο ελιές αλλά αντί να έχετε ελιές να βάλετε κορμιά ανθρώπων. Πώς θα τους βλέπετε αυτούς τους ανθρώπους μαζεμένους; Δηλαδή, για να μας βοηθήσουν οι Τούρκοι, τους έκοβαν τα κεφάλια και τα άφηναν μόνο σε έναν σωρό, άρα ήταν πιο μαζεμένοι. Ξέρετε υπάρχει ένα ποίημα όπου καταλαβαίνουμε ότι αυτός που μιλάει είναι το κεφάλι. Γιατί ευχαριστεί τον άνθρωπο που του έκανε αυτό το πράγμα; Επειδή, όπως είναι όλα μαζεμένα τα κεφάλια σαν σωρός, νιώθει το φίλο του με το μάγουλο και την ώρα που δακρύζει, δακρύζει και αυτός, τότε το καταλαβαίνει ότι έχει πεθάνει. Γι' αυτό έχουμε πάντα γείτονες που μας βοηθούν. Στο αρμενικό στοιχείο αυτό που με αγγίζει αν το σκεφτείτε με νούμερα, να μην ξεχνάτε ποτέ τα νούμερα, είναι ότι το 1915 ο πληθυσμός της Αρμενίας ήταν 3.000.000. Το 2008, 3.000.000. Γενικά στην Ελλάδα, έχουμε την τάση να θεωρούμε, ότι οι Αρμένιοι «τι έχουν κάνει το ειδικό»; Είμαστε λίγο ας πούμε σοβαροί με τη συνείδησή μας; Το ίδιο κάνουμε μάλιστα και με τους Πόντιους. Θεωρούμε ότι είναι σοβαροί; Συνήθως τους θεωρούμε ανέκδοτα. Με τους Αρμένιους δεν γνωρίζουμε ακριβώς παρόλο που η γλώσσα είναι ινδοευρωπαϊκή. Αν σας έκανα μερικές ερωτήσεις για το αρμενικό στοιχείο, δεν είμαι σίγουρος ότι θα απαντούσατε για την εκκλησία, πώς λειτουργεί, για τα κόμματα που υπάρχουν. Πολλές φορές όταν συζητάω στην Ελλάδα για το Αρμενικό έχω την εντύπωση ότι μιλάω για το Κυπριακό. Ας πούμε στην Κύπρο έχετε 1619 αγνοούμενους. Δεν ξέρετε τα ονόματά τους, είναι όμως αγνοούμενοι; Αλλά εμείς τα απλοποιούμε. Δηλαδή στην Κύπρο έχουμε και εγκλωβισμένους. Άρα, τους εγκλωβισμένους τους έχουμε μετατρέψει σε αγνοούμενους, τους αγνοούμενους τους έχουμε μετατρέψει σε νεκρούς και τους πρόσφυγες σε εγκλωβισμένους. Μετατοπίζουμε για να μας ενοχλεί λιγότερο, ακριβώς όπως κάνουμε και με τους γέρους μας που για λόγους κοινωνικούς, βέβαια, τους βάζουμε σε ένα σπίτι για να πεθάνουν με αξιοπρέπεια αλλά μακριά από εμάς, ενώ πρώτα δεν είχαν αυτήν την αξιοπρέπεια αλλά πέθαιναν στο σπίτι μας. Τώρα δεν μας ενοχλούν πια. Αν σκεφτείτε καλά, τι κάνουμε; Σπρώχνουμε λίγο το θάνατο να πάει λίγο πιο πέρα για να μην ενοχλήσει τη δική μας τη ζωή. Το ίδιο κάνουμε με το αρμενικό στοιχείο, δηλαδή τι ακούμε για την Αρμενία τώρα; Τι ξέρουμε; Στην καλύτερη περίπτωση έχετε ακούσει για τη γενοκτονία. Έχετε αναρωτηθεί πώς ζει ένας λαός μετά από μια γενοκτονία; Να το πω αλλιώς: γιατί ζει μετά; Δεν νομίζω ότι είναι θεωρητικό το πρόβλημα. Μπορείτε να πάρετε το παράδειγμα του Primo Levi που ήταν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, που επέζησε, που έγραψε ένα ολόκληρο έργο για το Ολοκαύτωμα και μετά αυτοκτόνησε. Ξέρετε γιατί; Γιατί είναι δύσκολο να αντέξεις στην κοινωνία της αδιαφορίας. Μπορεί να είναι και χειρότερο από το στρατόπεδο. Στο στρατόπεδο έχεις την εντύπωση ότι υπάρχει ένας λόγος τον οποίο δεν καταλαβαίνεις, ενώ μέσα στην

κοινωνία της αδιαφορίας ξέρεις ότι δεν υπάρχει κανένας λόγος και το καταλαβαίνεις. Βέβαια, η αδικία είναι πάντοτε όμορφη, απλώς ξεχνάμε την ομορφιά της. Και για μένα αυτό που έζησε ο αρμενικός λαός είναι η ομορφιά της αδικίας. Δηλαδή έχουμε τους Αρμένιους, περίπου φταίνε για λόγους οικονομικούς, ήθελαν να χρησιμοποιήσουν την Οθωμανική αυτοκρατορία για να επεκταθούν. Αν το δείτε σε γενικευμένο πλαίσιο, θα δείτε ότι αυτός ο λαός θυσιάστηκε για να μας δώσει να καταλάβουμε τι σημαίνει ένα έγκλημα εναντίον της ανθρωπότητας. Γιατί πριν δεν ξέραμε. Ξέραμε τις σφαγές, αλλά δεν ξέραμε πώς χαρακτηρίζεται η συστηματικότητα, η εξόντωση, η εξολόθρευση, δηλαδή να σβήσεις τον άλλον. Αν θέλετε και μερικά επιπρόσθετα στοιχεία, στην Ελλάδα όταν οι Κρητικοί αντιστάθηκαν στους Ναζί, σε μερικά χωριά οι Ναζί ξερίζωσαν τα θεμέλια από τα σπίτια και άφησαν μόνο μια πινακίδα: εδώ υπήρχε ένα χωριό. Τίποτε άλλο. Λοιπόν, αυτό έγινε και με την Αρμενία, αλλά οι Τούρκοι προσπάθησαν να ξερίζωσουν και την μνήμη. Οι Αρμένιοι για μένα έχουν δίκιο να είναι περήφανοι. Γιατί παρόλα αυτά είναι ακόμα εδώ. Δηλαδή εμείς, σαν Ευρωπαίοι πολίτες, που βέβαια κοιτάζουμε και τα οικονομικά, ακούμε ότι η Τουρκία είναι εβδομήντα εκατομμύρια άτομα, που είναι πολύ σημαντικό για τα θέματα κατανάλωσης, είναι καλό και εγώ πάντοτε αναρωτιέμαι, πώς τρία εκατομμύρια άτομα άντεξαν όλη αυτήν την πίεση μέσα σ' αυτήν την χώρα, που είναι πραγματικά η χώρα της πέτρας; Σας θυμίζω πως υπάρχει μια παροιμία αρμενική, το ξέρουν καλύτερα οι Αρμένιοι από μένα, που αναφέρει ότι όταν ο Θεός έφτιαξε όλον τον κόσμο, είχε ένα κόσκινο και μάζευε και τα συγύριζε και όταν τελείωσε τη δουλειά του, το κόσκινο ήταν γεμάτο με πέτρες και αυτές τις πέταξε στην Αρμενία. Γι' αυτό λέμε ότι είναι η «χώρα της πέτρας». Γιατί, όντως, είναι πολύ σκληρό. Ενώ το Ναγκορνό Καραμπάχ, Αρτσάχ, είναι εντελώς διαφορετικό. Άρα, μέσα στα κείμενα θα δείτε και αναφορές στον μαύρο κήπο, αυτό είναι. Το Ναγκορνό Καραμπάχ, το Αρτσάχ, που είναι πολύ σημαντικό, είναι άλλο πλαίσιο, εντελώς διαφορετικό, μας δίνει μια άλλη εικόνα. Ακούσατε το θόρυβο που κάνει ο κρόταφος πάνω στην πέτρα. Ένα γράμμα το έγγραφο σαν να ήταν ο Carlo Michelstaedter, ο φιλόσοφος που πέθανε το 1910. Αναρωτιόμουν πώς ένας φιλόσοφος εβραϊκής καταγωγής μπορούσε να προειδοποιήσει τους άλλους γι' αυτό που θα γινόταν ξέροντας ότι ήταν άσκοπο. Αυτό ήταν που μας διάβασαν, δηλαδή είναι ένας νεκρός εκείνη την περίοδο που γράφει για τους αγέννητους εκείνη την περίοδο, για να δούμε ότι η αναγνώριση της γενοκτονίας είναι ένας τρόπος να γίνουμε και εμείς άνθρωποι. Λέμε ότι είμαστε άνθρωποι και δεν βλέπουμε πόσο εύκολο είναι να είμαστε επικίνδυνοι. Το καλό με τον αγώνα για μια γενοκτονία είναι ότι είναι πάνω από σας. Δηλαδή δεν υπάρχει κανένας από μας που μπορεί να πει: εγώ έκανα την αναγνώριση. Είμαστε πάρα πολλοί που δουλεύουμε για το ίδιο πράγμα. Αυτό σας κάνει καλό, σας δίνει ένα όριο και σας εξηγεί στην ουσία ότι ακόμα και που το φτιάξατε, έχει ένα όριο. Γι' αυτό σας κοιτάζει η ανθρωπότητα και δεν κοιτάζετε εσείς την ανθρωπότητα. Δηλαδή, η ανθρωπότητα κρίνει, αν στην ουσία καταφέρατε να ανήκετε σ' αυτήν. Ο αγώνας για την αναγνώριση της γενοκτονίας είναι κάτι που μας επιτρέπει, μας δείχνει ένα μονοπάτι όπου με αυτόν τον τρόπο τουλάχιστον μπορούμε να κάνουμε κάτι. Άρα το πρόβλημά σας σ' αυτούς τους αγώνες είναι να βρούμε ανθρώπους που φαινομενικά είναι απάνθρωποι στα όρια της ανθρωπιάς και που μπορούν, ενώ οι άνθρωποι οι κανονικοί έχουν κουραστεί να υποφέρουν, να υποφέρουν για αυτούς. Πρέπει να υπάρχουν αυτοί οι άνθρωποι, δεν πρέπει; Σημασία έχει πως πρέπει να δουλεύουν. Ο Carlo έλεγε «μόνο το άπειρο έργο δικαιολογεί την ύπαρξή σου». Δεν έλεγε τίποτε άλλο ο Carlo. Άρα νομίζω ότι είναι ένα μεγάλο έργο, το έργο της αναγνώρισης. Νομίζω ότι αυτό που ζήσατε εδώ ήταν μια αναφορά, ένα χρέος τιμής και μνήμης, αλλά μη ξεχνάτε ότι δεν έχετε κάνει τίποτε για τη γενοκτονία

των Αρμενίων, για τη γενοκτονία των Ποντίων ή οποιαδήποτε γενοκτονία. Γιατί ανήκετε στη γενοκτονία της λήθης. Έχει περάσει η μνήμη, τα εξαντλήσαμε όλα και τώρα είμαστε στη φάση της λήθης και είμαστε στη φάση της αποδοχής. Δηλαδή μας εξηγούν επιπλέον ότι πρέπει να τα ξεπεράσουμε. Μα ξέρετε μόνο τα εμπόδια ξεπερνάμε. Μια ευκολία δεν θέλουμε να την ξεπεράσουμε. Άρα, άμα δεν θυμάσαι, πώς να πληγωθείς; Παρόλο που περνάνε οι σελίδες της ιστορίας, υπάρχουν και μερικοί άνθρωποι που τοποθετούν ένα σελιδοδείκτη και σας ξαναφέρνουν ξανά σ' αυτήν την σελίδα, ξεπερασμένη, ξεχασμένη για τους άλλους. Όμως ο σελιδοδείκτης είναι εδώ. Μόνο και μόνο η ύπαρξη του σελιδοδείκτη είναι δείγμα αντίστασης. Αν, επιπλέον, ο σελιδοδείκτης μπλοκάρει το βιβλίο ή χειρότερα ακόμα χαρακτηρίζει το βιβλίο, πέραν του βιβλίου, παίρνει μια αξία διαφορετική. Ποιοι από εσάς χρησιμοποιούν σελιδοδείκτες; Ανούσιο δεν είναι; Αν ξέρατε πόσο τα ανούσια μας χαρακτηρίζουν. Μια γενοκτονία για ανθρώπους που δεν την χαρακτηρίζουν είναι ανούσια. Αλλά βλέπετε και εδώ ένας ολόκληρος λαός λειτουργεί πάνω στο θέμα της γενοκτονίας. Αλλά η γενοκτονία δεν είναι το τέλος, δεν είναι το θέμα της αναγνώρισης, είναι το θέμα της αρχής. Πώς ζεις μετά τον θάνατο; Πώς ζεις πέρα που ο άλλος δεν αναγνωρίζει καν ότι σε σκότωσε; Και για μένα, θεωρώ, πως οι Αρμένιοι μας δίνουν ένα μάθημα ανθρώπινης αξιοπρέπειας, το τι σημαίνει να είσαι άνθρωπος, όταν ο άλλος δεν καταδέχεται καν τον θάνατό σου. Πιο γενικά το θέμα είναι ότι οι γενοκτονίες δημιουργούν συμμαχίες. Τα θύματα όχι. Αυτά ντρέπονται που είναι θύματα. Στην Ελλάδα δεν έχουμε ακόμη αποδεχτεί πραγματικά ότι σε κάποια φάση ήμασταν θύματα και αυτό από την ελαφρότητά μας.

- Γιατί λέτε ότι ντρέπονταν που ήταν θύματα;
- Γιατί έχουν υποστεί κάτι. Ξέρεις είναι όπως οι γυναίκες που έχουν βιαστεί: πρέπει να τις αναγκάσεις να πάνε στο δικαστήριο και θα σου πουν «μα εγώ θα το υποστώ ξανά δεύτερη φορά». Όμως εδώ, όταν ένας ολόκληρος λαός πρέπει να πάει σε ένα δικαστήριο; Αυτό είναι το πρόβλημα που είχε θέσει ο Ραφαήλ Λέμκιν. Τι νόμος; Κάποιος πρέπει να καταδικάσει. Δεν μπορείς να το αφήσεις έτσι. Δεν είναι μόνο θέμα της ιστορίας, είναι θέμα δίκης, καταδίκης. Δεν είναι θέμα εκδίκησης, είναι θέμα διεκδίκησης. Δεν νομίζω να υπάρχει τάξη ούτε νομίζω να υπάρχει ηθική, αν δεν δημιουργούμε εμείς. Νομίζω απλώς, ότι είναι το θέμα της αξιοπρέπειας που είναι τόσο σπάνια τώρα. Δηλαδή, η Αντιγόνη δεν κάνει αυτό που κάνει λόγω ηθικής τάξης. Αντιθέτως, για την ηθική τάξη της εποχής, ήταν ανήθικη. Αλλά είχε αξιοπρέπεια. Γι' αυτό μιλάω για ανθρώπινη αξιοπρέπεια στο θέμα της γενοκτονίας. Για να περάσεις από την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, πρέπει να αποδεχτείς και το τι ήσουν. Και το άλλο πρόβλημα που έχουμε - αν το συσχετίσουμε με το Ποντιακό - η Κωνσταντινούπολη όταν έπεσε την τραγούδησαν οι Πόντιοι. Όταν έπεσαν οι Πόντιοι, δεν υπήρχε πια ελληνικό στοιχείο για να τους τραγουδήσει. Άρα, όταν είσαι ο προτελευταίος, ο τελευταίος μιλάει για σένα. Όταν είσαι όμως ο τελευταίος; Κανένας δεν μιλάει για σένα. Και το θέμα είναι ότι δεν αποδεχόμαστε σε κάποια φάση ότι είμαστε οι τελευταίοι, γιατί, όπως το είπατε πολύ σωστά, άρχισαν με τους Αρμένιους αλλά σιγά-σιγά επεκτάθηκε. Βέβαια, δεν τέλειωσε ακριβώς, όπως θα ήθελαν. Άλλαξαν τα δεδομένα, αλλά αυτή ήταν η ιδέα: η εκκαθάριση. Εσωτερική εκκαθάριση. Δεν άρχισαν από τους Αρμένιους, γιατί οι Αρμένιοι ήταν χειρότεροι από τους Έλληνες. Απλώς οι Αρμένιοι είναι λαός των βουνών. Οι Έλληνες είναι λαός της θάλασσας. Άρα όταν θέλετε να καθαρίσετε μια περιοχή αρχίζετε από τα μέσα. Έτσι οι άλλοι δεν το βλέπουν και αρχίζετε από το κέντρο και καθαρίζετε την περιοχή μέχρι να φτάσετε στα παράλια, στις ακτές. Και εκεί

βλέπουν οι άλλοι ότι υπάρχει πρόβλημα. Εμείς πότε καταλάβαμε την εκκαθάριση του δίσκου; Το 1922 και όχι πριν. Δεν καταλάβαμε τι γινόταν. Ρωτήσατε σε μερικούς Έλληνες από την Καππαδοκία τι έγινε; Μα ήταν πολύ νωρίτερα, απλώς δεν είχαμε πρόσβαση στην πληροφόρηση. Γι' αυτό είμαστε υπεύθυνοι για την πληροφόρηση. Εδώ κανονικά κάναμε κάτι το πολύ παράδοξο σαν βιβλιοπαρουσίαση. Δηλαδή το βιβλίο είναι στα γαλλικά, σας διαβάσαμε κείμενα μόνο στα ελληνικά, μετά σας εξηγώ, όχι με ποιητικό λόγο. Γι' αυτό θέλω να σας μιλήσω πιο πολύ για τον στοχασμό. Αλλά αν το σκεφτείτε καλά, τελικά ήρθατε σε μία βιβλιοπαρουσίαση όπου δεν ακούσατε για το βιβλίο, εφόσον δεν μιλήσαμε για το βιβλίο, όπου δεν ακούσατε για τη γλώσσα του βιβλίου, ενώ εδώ είναι σε έναν ειδικό χώρο, όπου αυτή η γλώσσα λειτούργησε διαφορετικά και δεν ακούσατε για ποιο θέμα: για σας. Γιατί στην ουσία για σας το κάναμε. Άρα κάναμε τρεις φορές ένα πράγμα για κάποιους που δεν το ξέρουν. Άρα το θέμα της αναγνώρισης μιας γενοκτονίας είναι προς το φως, δημιουργεί όμως σκιές. Και ποιες είναι οι σκιές; Όποιοι δεν έχουν κάνει απολύτως τίποτα. Θα μου πείτε: « Μα εμείς ήρθαμε μόνο σε μια βιβλιοπαρουσίαση. Δεν ήρθαμε για να κάνουμε ένα έργο. Ήρθαμε να περάσουμε καλά». Ναι αλλά ξέρετε ποιο είναι το μεγάλο πρόβλημα για μένα; Είναι τα άτομα. Οι άνθρωποι, στην ουσία, που δεν μπόρεσαν καν να πεθάνουν στη γενοκτονία. Και αυτά τα ξεχνάμε. Δηλαδή θυμόμαστε στην καλύτερη περίπτωση τα θύματα. Αλλά τώρα φανταστείτε αυτό που σας είπα: τρία εκατομμύρια το 1915, τρία εκατομμύρια το 2008. σε όλα αυτά τα άτομα που δεν γεννήθηκαν, ποιοι ήταν μέσα; Ήταν ας πούμε, ένα Αζναβούρ, θα ήταν ένας άλλος Κατσατουριάν; Θα μπορούσε να ήταν ένας άλλος Αϊνστάιν μέσα; Μα πώς να το ξέρετε αφού δεν μπόρεσε να γεννηθεί ο άνθρωπος, δεν μπόρεσε καν να υποφέρει η μνήμη του για μια γενοκτονία του λαού του. Άρα δεν πρέπει να σας αρκεί το « Σκέφτομαι άρα υπάρχω». Κάποια στιγμή πρέπει να περάσετε στον Ντοστογιέφσκι: «Σκέφτομαι άρα υποφέρω άρα υπάρχω». Τα θέματα της γενοκτονίας, μας βοηθάνε σ' αυτό το δεύτερο σημείο. Αγωνιζόμαστε, αγωνίζεστε για την γενοκτονία των Αρμενίων και των Ποντίων. Και μετά;

- Και μετά τι;
- Και μετά, έτσι το θέτω. Που εντάσσεται όλη αυτή η προσπάθεια;
- Λέγεται διαδικασία διόρθωσης. Δηλαδή η αναγνώριση είναι το πρώτο στάδιο. Μετά περνάμε στην ποινικοποίηση, στο έργο της ιστορίας, στις αποζημιώσεις. Είναι ένα ολόκληρο πλαίσιο που υπάρχει και για το οποίο δεν ξέρουμε περίπου τίποτε στην ουσία. Φανταστείτε τώρα να σας λέω: θα έπρεπε να έχουμε ήδη κάνει μία ποινικοποίηση για το θέμα της γενοκτονίας των Ποντίων, δηλαδή να μην έχει δικαίωμα ο άλλος να σε βρίσει. Και ξέρετε τα κράτη που πρωτοπορούν σε αυτό το τομέα, δεν είναι τα κράτη που θεωρούμε πως είναι ακραία και είναι φασιστικά καθεστώτα και είναι εθνικιστικά. Η Ελβετία έχει ποινικοποιήσει τη γενοκτονία των Εβραίων και τη γενοκτονία των Αρμενίων. Δεν έχεις δικαίωμα να βρίσεις. Η Γαλλία πάει προς αυτή την κατεύθυνση. Κάθε φορά που θα βρίζεις τη γενοκτονία των Αρμενίων θα πληρώνεις 40.000 ευρώ. Ενώ εδώ δεν είμαστε καν σε αυτή τη φάση. Δεν είμαστε σε αυτή τη φάση να το σκεφτούμε ότι θα μπορούσαμε να το διεκδικήσουμε και να το εφαρμόσουμε. Ενώ το κάνει ήδη και το Βέλγιο, όχι μόνο η Ελβετία. Σας πληροφορώ ότι η Ελβετία έβαλε στη φυλακή πανεπιστημιακό Τούρκο που ήρθε σε συνέδριο στην Ελβετία να πει ότι δεν υπάρχει η γενοκτονία των Αρμενίων. Αυτό το πράγμα μπορείτε να το

φανταστείτε στην Ελλάδα; Γιατί χαμογελάτε; Γιατί σας φαίνεται αδιανόητο. Και ποιος το κάνει αυτό; Οι Ελβετοί και οι Βέλγοι που δεν έχουν καμιά σχέση με αυτό το θέμα. Είναι επειδή οι άνθρωποι το κοίταξαν μόνο και μόνο γιατί είναι υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

- Είμαι θυμωμένη. Έχω μέσα μου οργή όσων αφορά αυτά τα πράγματα. Γιατί; Γιατί κάνουμε πως δεν καταλαβαίνουμε. Έχουμε πολιτικούς- γιατί είναι πρακτικά πολιτικά πράγματα αυτά- αυτές οι εξαγγελίες.
- Όχι, όχι διαφωνώ! Για μένα η γενοκτονία των Αρμενίων προχώρησε τόσο πολύ επειδή οι Αρμένιοι δεν είχαν κράτος. Οι Πόντιοι προχώρησαν τόσο λίγο επειδή είχαν κράτος στην Ελλάδα. Οι Αρμένιοι δηλαδή αναγκάστηκαν μέσω της διασποράς να υπάρξουν, να πούνε «*εμείς υπάρχουμε, δεν θέλουμε να πούμε ότι δεν υπάρχουμε*», άρα μέσα σε αυτό το πλαίσιο μπήκαν στο πλαίσιο της αναγνώρισης. Ενώ, οι Πόντιοι ήρθαν στην Ελλάδα, είχαν μία χώρα και περίμεναν από το κράτος να κάνει κάτι για τους Πόντιους. Και το κράτος έκανε. Τους έβαλε όλους σε κόμματα.
- Μάλιστα. Όμως δεν μιλάω καθόλου για τις ευθύνες εκεί, των ελληνικών κυβερνήσεων και των Ελλήνων πολιτικών μέχρι και στις μέρες μας οι οποίοι λειτουργούν ανάποδα. Εντάξει αυτό είναι άλλο θέμα, αλλά βλέπουμε πραγματικά δηλαδή τους άλλους χωρίς να σκέφτονται καθόλου την Ελλάδα.
- Μήπως τώρα αυτό που κάνετε είναι επειδή βρίσκεστε στη Ελλάδα; Ενώ αν ήσασταν Πόντια της διασποράς δεν θα θέτατε και το πρόβλημα: και τι κάνουν οι πολιτικοί; Δεν βασίζεται κανένας Αρμένιος της διασποράς στο κράτος της Αρμενίας. Αντιθέτως προσπαθεί να το βοηθήσει. Άρα δεν θέλω να μπειτε στο πλαίσιο «*οι πολιτικοί δεν κάνουν τίποτε*». Το θέμα είναι «*εσύ τι κάνεις*».
- Μα είναι αυτονόητο για μένα ότι καθένας έχει την προσωπική του ευθύνη.
- Εμένα αυτό μόνο με ενδιαφέρει. Εγώ δεν πιστεύω καθόλου στους θεσμούς, πιστεύω μόνο στους ανθρώπους. Μόνο οι άνθρωποι έχουν κάνει αλλαγές. Οι θεσμοί απλώς συντηρούν τα ίδια πράγματα. Ένας θεσμός είναι φτιαγμένος για να επιβιώνει, όχι για να δημιουργεί. Άρα τι να τον κάνω!